

ETABLERING AV SETERBRUKET I GRÅFJELLOMRÅDET

Foruten på Rødseter og Deset Østseter ble det ikke utført utgravninger i seterområdene i Gråfjellområdet (fig. 4.1.1). Men i forbindelse med registreringene ble det tatt ut noen kullprøver fra primært hustuffer for C14-datering fra Styggdalsseter, Kjøseter og Knubbliset.

Styggdalssetra ligger nord for Rødseter, ca. 600 moh. Setra har opprinnelig tilhørt gården Rød (gnr. 39). Det ble registrert ni hustuffer i området. Seks ligger blant dagens seterbygninger og antas å gå tilbake til 1800-tallet. To av tuftene ligger i utkanten av seterområdet i sør. De ble radiologisk datert til 1445–1625 e.Kr. og yngre enn 1515 e.Kr. Det ble ikke påvist rydningsrøyser på setervollen. Det ble imidlertid avdekket et kullag under torva i sju sjakter gravd med maskin. Kullaget kan muligens settes i sammenheng med en rydningsbrann i området (Risbøl et al. 2000:54–56, 2002a:60). Et av de største fangstgropsystemene (24 registrert groper) for elg i Gråfjellområdet ligger ved seterområdet.

Kjøseter ligger sørvest i regionfeltet, ca. 420–430 moh. Setra har hørt inn under gårdene Alme (gnr. 31), Kilde (gnr. 32) og Sønsthagen (gnr. 33). Det ble påvist åtte hustuffer, ti rydningsrøyser og én røys tolket som koksteinsrøys. To tufter ble radiologisk datert til henholdsvis 1310–1420 e.Kr. og 1475–1655 e.Kr. og koksteinsrøysa datert til 1520–1660 e.Kr. (Risbøl et al. 2002a:61–62, 67, 269). Et fangstsystem for elg ligger ved seterområdet (sju registrerte groper).

Knubbliset ligger nordøst i regionfeltet, ca. 730–780 moh. Knubbliset består av to enheter,

Figur 4.6.1. Flyfoto av Deset Nordseter, ca. 815–845 moh., som ligger i den nordvestre delen av Gråfjellområdet.

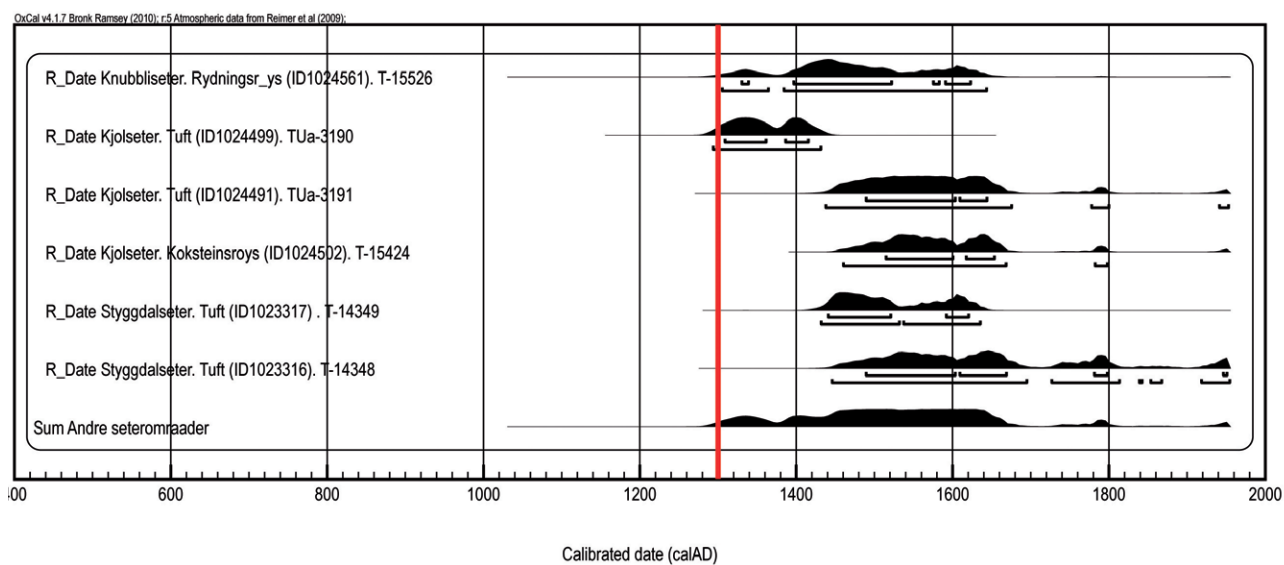
Figure 4.6.1. Aerial photograph of the shieling Deset Nordseter, ca. 815–845 masl., situated in the north-western part of the Gråfjell area.

Knubblia nordre og søndre. Knubblia søndre har tilhørt bruket Knudsmoen, et bruk under gården Deset Nordre (gnr. 36). Ifølge bygdeboka skal setra ha vært bygd omkring 1750 (Nilsen og Granlund 1987:219). Knubblia nordre har opprinnelig ligget under Melgården (gnr. 37) på Deset, men tilhører i dag Søndre Aaset i Slemdalen. Det antas at Knubblia nordre ble anlagt tidligere enn Knubblia søndre. I seterområdet ble det blant annet registrert hustuffer, rydningsrøyser (rundt 40), 1 jernframstillingsplass og 5 kullgroper. Én av rydningsrøysene ble radiologisk datert til 1410–1615 e.Kr.

Seterområde	Type kulturminne/lab.ref.	Datert prøvemateriale	Alder, BP	Kalibrert alder (1 σ)
Styggdalsseter	Tuft (T-14349)	Furu	395±50	1445–1625 e.Kr.
Styggdalsseter	Tuft (T-14348)	Furu	275±75	Yngre enn 1515 e.Kr.
Kjøseter	Tuft (TUa-3190)	Furu	575±55	1310–1420 e.Kr.
Kjøseter	Tuft (TUa-3191)	Bjørk, furu	320±70	1475–1655 e.Kr.
Kjøseter	Koksteinsrøys (T-15424)	Furu	295±50	1520–1660 e.Kr.
Knubbliset	Rydningsrøys (T-15526)	Furu	455±90	1410–1615 e.kr.

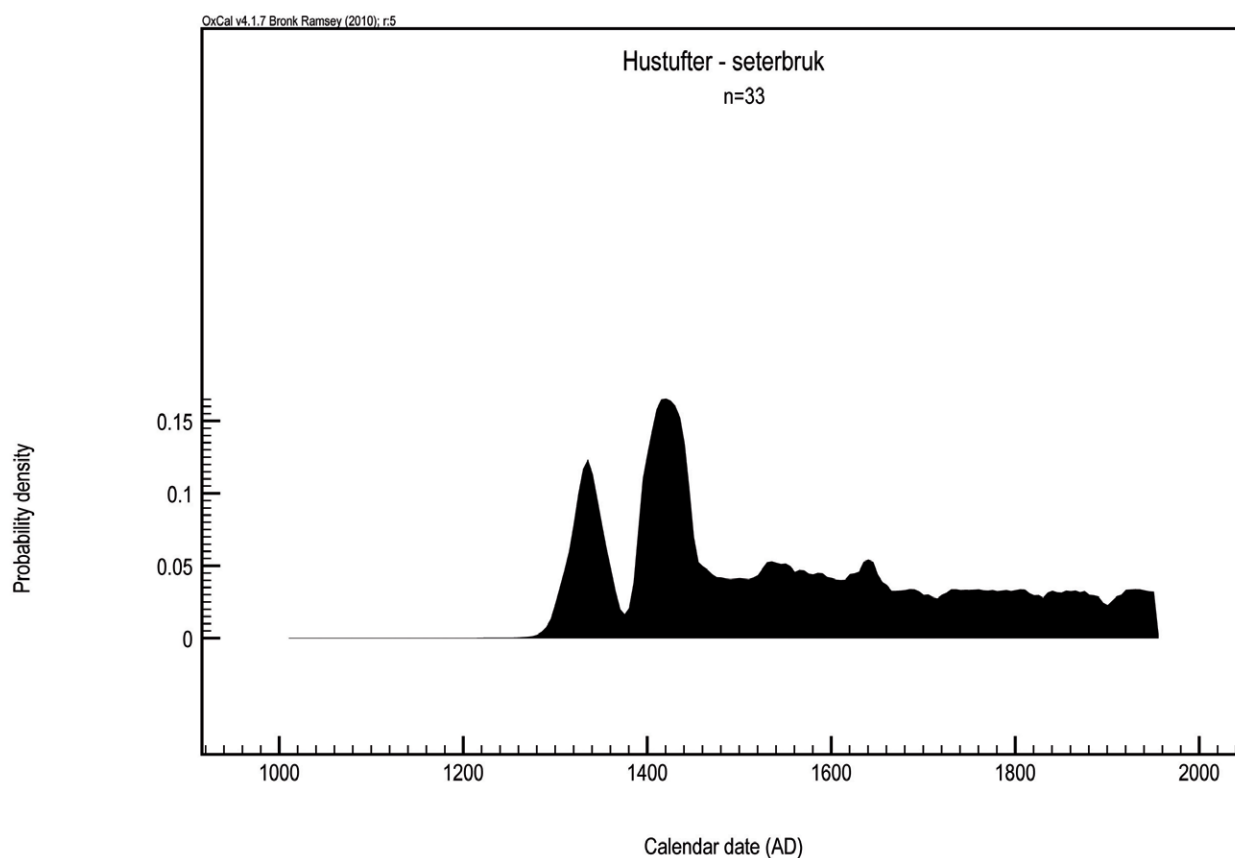
Tabell 4.6.1. Radiologiske dateringer fra tufter og røyser på seterområdene Styggdalsseter, Kjøseter og Knubbliset.

Table 4.6.1. Radiocarbon dates from house platforms and clearance cairns at the shielings Styggdalsseter, Kjøseter and Knubbliset.

Figur 4.6.2. Radiologiske dateringer fra tufter og røyser på seterområdene Knubbliset, Kjolseter og Styggdalseter (program: OxCal v. 4.1.7). Rød strek markerer oppbøret av jernproduksjonen i Gråfjellområdet.

Figure 4.6.2. Radiocarbon dates from house platforms and clearance cairns at the shielings Knubbliset, Kjolseter and Styggdalseter (program: OxCal v 4.1.7). The red line marks the decline of the iron production in the Gråfjell area.

Figur 4.6.3. Samlet oversikt over alle radiologiske dateringer fra hustuffer tolket å representere seterbruk i Gråfjellområdet (program: OxCal v. 4.1.7).

Figure 4.6.3. All radiocarbon dates from house platforms and house remains interpreted to represent mountain dairy farming in the Gråfjell area (program: OxCal v 4.1.7).

Under registreringene ble det gravd seks sjakter gjennom «terrasseformasjoner». Det ble ikke påvist tolkbare strukturer eller dyrkingslag (Risbøl et al. 2002a:58–59).

Da det ikke er gjort utgravninger på Knubbliset, Kjølseter og Styggdalseter, er det vanskelig å avgjøre om bosetningen har vært fast eller sesongmessig. I forhold til Rødseter er det registrert få rydningsrøyer på de nevnte seterområdene. Det ble heller ikke påvist dyrkingslag i sjaktene på Styggdalseter og Knubbliset. Ut fra foreliggende kunnskap er det mest sannsynlig at bosetningssporene kan knyttes til sesongmessig opphold, trolig til den eldste seterdrifta på stedene. Resultatet av C14-dateringene fra de tre seterområdene er sammenfallende, også med resultatene fra Deset Østseter, og indikerer at seterbruket ble etablert etter jernproduksjonen. Det er problematisk å gi ett eksakt tidspunkt for etableringen fordi de fleste dateringene har lange dateringsintervaller som strekker seg over et par hundreår. Kun én av dateringene fra Kjølseter antyder at bosetningen kan ha blitt etablert på 1300-tallet. De andre dateringene viser at setrene sannsynligvis ble anlagt etter svartedauden, i perioden fra første halvdel av 1400-tallet til rundt midten av 1600-tallet. Med bakgrunn i undersøkelsene fra Deset Østseter kan det argumenteres for at etableringsfasen kan ha startet i løpet av 1300-tallet, men at det trolig var på 1400-tallet at seterbruket bredde om seg i Gråfjellområdet der flere setre kan ha blitt grunnlagt samtidig.

De arkeologiske undersøkelsene kan dermed føre det historisk kjente seterbruket noe lenger tilbake i tid enn det som er kjent fra de skriftlige kildene. Ifølge disse kilder kan seterbruket i Gråfjellområdet føres tilbake til 1600-tallet, og det var hovedsakelig de store gårdene langs elva Rena som brukte området. Gårdene med setre i Gråfjellområdet som kan dateres til middelalderen, er trolig også av de eldste i området. De er alle nevnt i skriftlige kilder fra middelalderen (Rygh 1900, Sørensen 1999), men kan sannsynligvis føres tilbake til jernalderen (se kap. 5). Fra gården Kilde er det avdekket bosetningsspor

fra overgangen mellom eldre og yngre jernalder samt flere gravfunn fra yngre jernalder, og på Deset er det registrert gravhauger.

Setrene på 1600-tallet settes i sammenheng med befolkningsøkning og ekspansjon i jordbruket. I matrikkelen fra 1661 nevnes 25 setre i Åmot, og av eksaminasjonsprotokollene fra 1723 går det fram at så mye som 94,5 prosent av bondebefolkningen i Midt-Østerdalen var seterbrukere. Det vil si at 96 prosent av gårdene i Åmot hadde setre på det tidspunktet (Sanderød 1996). I Østerdalen var husdyrholdet den viktigste driftsformen i jordbruket, og dermed var seterbruket en forutsetning og betingelse for bosetningen (Daugstad 2002:36). En av grunnene til at det ble anlagt så mange setre i Østerdalen, var de naturgitte forholdene, med en frodig vegetasjon som har skapt gode betingelser for husdyrbeite samt for førsanking og slått. Morenemassene gjør at jorda holder på fuktigheten, og skifer materialet er kalkholdig og næringsrikt. I tillegg er det god tilgang på tømmer og ved.

På Østlandet, og i Østerdalen, var det vanlig med fullseterbruk. Seterfolka oppholdt seg på setra hele sommeren, og alle melkeproduktene ble laget her for deretter å bli fraktet til gården. En annen form for seterbruk er melkeseterbruket, hvor melka ble fraktet til gården daglig eller flere ganger i uka. Denne formen krevde at setra ikke lå altfor langt fra gården. Fullseterbruket krevde flere og større bygninger for å produsere melkeproduktene og til lagring av dem, og ikke minst krevdes et betydelig vedforbruk til melkeproduksjonen (spesielt til ost). Skogen må derfor ha vært nokså uthogd, men dette kan ha skapt bedre beitemuligheter. Trolig har seterdrifta som ble etablert i seinmiddelalderen i Gråfjellområdet vært av typen fullseterbruk, som har vært den vanlige formen her i historisk tid. Det var rikelig med tømmer til bygninger og ved til melkeproduksjonen. De mange bygningene med ulike funksjoner, både seterstuer og økonomibygninger, reflekterer sannsynligvis dette.